

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-89>

УДК 811.111.114.36

Гедерим М.О., Глінка Н.В.

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського»

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛІПТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У АНГЛОМОВНИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТАХ

Анотація. Стаття присвячена лінгвістичному дослідженню одного із найважливіших питань сучасного мовознавства – проблеми еліптичних речень, а саме їх визначення, класифікації, різні підходи до вивчення цього явища та функціонування у функціонування еліптичних конструкцій у англійськомовних науково-технічних текстах. У статті розглядаються прагматичні та лінгвістичні особливості еліпсису, його структурно-функціональні особливості. Подана спроба огляду та структуризації основних теоретичних підходів до трактування поняття «еліпсису», дослідження функцій, що виконують еліптичні конструкції у структурі речення та аналізу функціональних особливостей еліптичних конструкцій у англійськомовних науково-технічних текстах. Еліпсис – багатовимірне явище у мові, що дозволяє авторам зробити процес комунікації більш продуктивним, використовуючи економію мовних засобів. Особливо доречно використання еліптичних конструкцій у науково-технічних текстах, адже характерними особливостями наукового стилю є змістовність, логічність і точність.

Ключові слова: еліпсис, види еліпсису, еліптичні конструкції, неповні речення, науковий стиль, англійськомовні науково-технічні тексти.

Hederym Maryna, Hlinka Nataliya

National Technical University of Ukraine

"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

FUNCTIONING OF ELLIPTICAL STRUCTURES IN ENGLISH SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS

Summary. The article is devoted to the study of one of the most important issues in modern linguistics – the problem of elliptical sentences, namely their definition, classification, different approaches to the study of this phenomenon and functioning in English-language scientific and technical texts. One of the tasks of scientific text is the ability to convey a large amount of new information in a sufficiently limited amount of text. It is this that leads to syntactic compression (the use of an ellipse) in such texts. Syntactic compression, as we have mentioned, is one of the characteristics of the modern scientific style. Authors of scientific texts seek to reduce the amount of text by compression, while increasing its content. Ellipse is a multidimensional phenomenon in language that allows authors to make the communication process more productive by using language savings. The ellipse has an extremely large pragmatic potential in achieving an extralinguistic effect. The use of the ellipse as a means of linguistic economy in scientific and technical texts is especially appropriate because the characteristic features of scientific and technical style are its informativeness (content), logic (strict sequence, clear connection between the main idea and details), accuracy and objectivity. It is an effective way of unloading sentence matter and exempting it from meaningfully redundant or structurally redundant components that carry repetitive information, it is based on the principle of compactification of predicative units. From a stylistic point of view, the desire to save language means leads to the emergence of new constructions that enrich the language, make speech dynamic, expressive. The article considers pragmatic and linguistic features of the ellipse, its structural and functional features. The article traces an attempt to review and structure the main theoretical approaches to the interpretation of the concept of "ellipse", the study of functions that perform elliptical structures in sentence structure and analysis of functional features of elliptical structures in English scientific and technical texts.

Keywords: ellipsis, types of ellipsis, elliptical structures, one-member sentences, scientific style, English scientific and technical texts.

Постановка проблеми. Систематичний підхід до трактування еліпсису, вивчення його структурно-функціональних особливостей, цілісне дослідження функціонування еліптичних конструкцій у англійськомовних науково-технічних текстах є важливою проблемою у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці. Розвиток науки і техніки, постійний обмін науково-технічною інформацією підсилює значимість науково-технічних текстів. Заради спрощення використання інформації використовуються еліптичні конструкції, які є невід'ємним інструментом в досягненні комунікативних цілей та економії мовних засобів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням еліпсису та еліптичних

структур, їх лексико-граматичних особливостей присвячені праці таких лінгвістів А. Р. Айрапетова, О. І. Реунова, Шарль Баллі, Шалом Лапін, Лотус Голдберг. Проаналізувавши тенденції розвитку такого мовного явища, як еліпсис, можна зробити висновок, що необхідність економії мовних засобів – одна з головних причин виникнення еліптичних речень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Стійка увага вчених до проблеми еліпсису та еліптичних конструкцій свідчить як про життєвість самого явища, так і про його певну складність, багатовимірність, що породжує неоднозначні тлумачення. Незважаючи на велику кількість визначень терміну

«еліпси», «еліптичне речення», відсутня єдина класифікація цих явищ.

Мета статті. Головним завданням цієї роботи є систематизація підходів до такого явища як «еліпси», виявити особливості структури, семантики еліптичних речень і дослідити наскільки широко еліптичні речення представлені в англо-мовних науково-технічних текстах.

Виклад основного матеріалу. Сучасне мовознавство та перекладознавство проявляє великий інтерес до проблем класифікації, функціонування та перекладу еліптичних речень, які можуть виникати як в усній розмовній мові, так і в науково-технічних текстах. Проблема еліптичних конструкцій давно входить в коло найскладніших і спірних питань вітчизняної і зарубіжної лінгвістики. Незважаючи на те, що еліптичним реченням присвячена достатня кількість робіт, в даний час проблему еліпсису можна віднести до недостатньо вивчених, а перспективи дослідження даного питання – до широких і затребуваних.

Чому вивчення засобів економії мови стало актуальним лише порівняно недавно? Необхідність передавати більшу кількість інформації, збільшувати інформаційну ємність висловлювання, обумовлена розвитком технічного прогресу, кількістю і якістю не тільки усного, але і письмового спілкування між людьми. Скорочення висловлювання допомагає збільшити його інформаційну ємність, а велика різноманітність засобів економії в різних стилістичних групах – передати емоційні і стилістично-сміслові відтінки.

Еліптичні конструкції є характерною граматичною особливістю англо-мовних науково-технічних матеріалів, поряд з іменниковими структурами, пасивними конструкціями простого теперішнього часу, опущенням артикля, вживанням певних сталих виразів і фразових дієслів. Звичайно, не існує будь-якої «науково-технічної граматики». Ті ж самі структури та морфологічні форми, що притаманні іншим функціональним стилям, використовуються і у науково-технічній мові.

Необхідно зазначити, що найбільш широке поширення у науковому стилі отримує тенденція до скорочення висловлювання. Так, еліптичні конструкції найчастіше зустрічаються у висновках і в узагальнюючих висловлюваннях.

Вживання еліпсису як засіб мовної економії у науково-технічних текстах особливе доречно адже характерними особливостями науково-технічного стилю є його інформативність (змістовність), логічність (сувора послідовність, чіткий зв'язок між основною ідеєю і деталями), точність і об'єктивність, і впливають з цих особливостей ясність і зрозумілість. Окремі тексти, що належать даному типу, можуть володіти зазначеними рисами більшою або меншою мірою. Однак в них виявляється переважне використання мовних засобів, які сприяють задоволенню потреб даної сфери спілкування [5, с. 145].

Питання про синтаксичну природу скорочених, неповних речень суперечливе: одні науковці приєднують їх до самостійних і незалежних речень, інші – до еліптичних, односкладних. Вивчення засобів економії мови стало актуальним лише порівняно недавно. Це зумовлено низкою суперечностей у тлумаченні природи еліпсису як феномену двоєдиного порядку.

Вивчення еліпсису має давню і багату традицію, яка сягає своїм корінням в античну давнину, де він розумівся як дефект мовлення. У XIX ст. еліпсологія набуває особливого розквіту, тоді ж були започатковані сучасні лінгвістичні підходи до його вивчення – психологічний, власне-граматичний, формально-логічний. Попри це, єдиної та несуперечливої дефініції еліпсису все ще не вироблено. Термін «еліпси» першим почав вживати швейцарський мовознавець Шарль Баллі, взявши за основу визначення семантичного критерій, який сприяє розумінню змісту без присутності мовленнєвого факту. Цим терміном послуговуються на позначення «незакінченість», «перерваність» речення. Відповідно до різного співвідношення формальних і семантичних ознак неповних речень еліптичні структури є формально неповними, а в семантичному плані – інформативно достатніми [2, с. 265].

Якщо брати до уваги сучасний стан вивчення еліптичних речень, слід зауважити відсутність їх загальноприйнятого визначення, розмитість обсягу характерних рис цих речень, відсутність єдиного підходу до типології еліптичних речень на тлі наявності достатньої кількості структурних і семантичних класифікацій [2, с. 264].

Перший крок був зроблений тими вченими, які намагалися розкрити «таємницю» структури еліптичних / неповних речень (Ш. Баллі, А. Мартіні, А. Доза). Останній з двох термінів більш адекватний, так як аналіз будувався на базі порівняння таких структур з двоскладного (відповідно повними) реченнями. Другим кроком було вивчення даних структур на основі порівняння з «повними» реченнями не тільки формальної, а й змістовної сторони «неповних» речень. Третім кроком стала спроба ряду вчених піти зі шляху порівнювання і обрати шлях вивчення еліптичних речень як норми мови, як структур, функціонуючих в умовах діалогічної і монологічної єдності, на базі зчленованості з іншими структурами цих текстів (Л. І. Ілля, Н. М. Васильєва, А. Ф. Бондаренко, Л. В. Косопожкіна).

Слід підкреслити, що всі ці теорії вивчають еліпсис як явище мовної системи. Мова як знаряддя спілкування і обміну думками між усіма членами суспільства користується реченням як основною формою спілкування. Речення виражає не тільки повідомлення про дійсність, а й ставлення мовця до неї.

Наприклад, такі явища, як неофіційність, невимушеність спілкування, дозволяють скоротити висловлювання, використовувати тільки ті частини пропозиції, які необхідні для розуміння сенсу, опускаючи решту. Це призводить до утворення або еліптичних, або просто неповних речень.

У сфері речення еліпсис визначається а) пропуском того чи іншого члена речення, компонента висловлювання, якого легко відновити події з контексту, б) відсутність будь-якого компонента висловлювання, легко відновлювального з конкретної мовної ситуації, в) нульова зв'язка.

У традиційних і новітніх граматичних теоріях еліпсис витлумачують як синтаксичну універсалію, що ґрунтується на операції скорочення структурно й семантично значущих компонентів речення в межах загальної тенденції до спрощення мовленнєвих повідомлень. Він – дієвий спосіб

розвантаження реченнєвої матерії та звільнення її від змістовно надлишкових чи конструктивно зайвих компонентів, які несуть повторювану інформацію, в його основі лежить принцип укомпактнення предикативних одиниць.

Будучи результатом процесу стиснення (компресії) певних смисло- навантажених елементів висловлення, еліпсис відіграє важливу роль у його конституванні, а тому є вельми продуктивним способом компактної репрезентації інформації засобами, які належать практично до всіх рівнів мовної системи – лексичних, морфологічних і синтаксичних [3, с. 553].

У контексті структурно-семантичної незавершеності еліпсис вивчають як явище неповноти: незавершені висловлення – це конструкції, в яких невираженими залишаються необхідні елементи смислу, що зумовлюють порушення безперервності синтаксичних зв'язків і до нерезалізованості деяких валентно обов'язкових актантів. За цих умов невербалізованими можуть виявитися змістовно значущі сегменти висловлення, які несуть нову інформацію. З огляду на це є підстави вважати еліптичні речення варіативною формою висловлення, а незавершені – порушенням норми.

Витлумачення еліпсису в контексті поновлюваності /непоновлюваності є чи не найголовнішим підходом до його наукового осягнення як у вітчизняному, так і в зарубіжному мовознавстві, суть якого полягає в принциповому розмежуванні неповних речень за ознакою відтворюваності пропущених членів, а операція відтворення може мати такі засади: контекстуальні, ситуаційні, діалогічні. Невідтворюваність відсутнього члена базується на неможливості цих операцій. За інших умов речення вважається аграматичним – таким, що суперечить мовній нормі і/або мовленнєвому узусу [4, с. 145]

Еліпсис – феномен двоєдиного порядку: в ньому взаємодіють і перетинаються процес і результат. Процесуально його стороною є когнітивно-семантичні засади породження думки, результатом – її компактне аранжування в реальних умовах спілкування. Будучи симбіозом процесу та результату, еліптичне речення виступає дієвим засобом гармонізації форми та змісту мовленнєвих повідомлень.

Розгляд еліптичних речень у межах категорії повноти/ неповноти репрезентує щонайменше два аспекти його розуміння – вузьке і широке. Вузьке розуміння еліптичних речень ґрунтується на структурній схемі, що дає підстави вважати еліптичним лише те речення, в якому пропущено якийсь валентно обов'язковий його компонент, а в деяких випадках – тільки дієслово-присудок або те, що не підлягає відновленню через контекст [6, с. 188].

З комунікативної точки зору еліптичні конструкції сприяють значному скороченню обсягу тексту. Безумовно, що на вибір тієї чи іншої скороченої конструкції може вплинути мета висловлення, жанр, стиль, структура речення або абзацу, а також певний суб'єктивний момент, який полягає у тому, що мовець (автор) може надавати у своєму мовленні перевагу одним зворотам і уникати вживання інших. Еліпсис існує лише в умовах мовленнєвої єдності, де він є актом мов-

ленстворення і виконує смислеутворювальну і смислерозрізнявальну функції. Поза структурою мовленнєвого акту еліптичне утворення припиняє своє існування, перетворюючись у слово чи словосполучення, тобто у цьому випадку відбувається перехід мовленнєвої одиниці, яка має певні комунікативні наміри, в одиницю мови, яка є номінацією того чи іншого явища.

Зі стилістичного погляду прагнення до економії мовних засобів призводить до появи нових конструкцій, які збагачують мову, роблять мовлення динамічним, виразним. Ш. Баллі відносить еліпсис до виражальних засобів мови, пов'язуючи його виникнення і вживання з функційною спрямованістю мовлення.

Відмінність між неповними й еліптичними реченнями дозволяє стверджувати, що еліптичні речення не є загальномовним синтаксичним засобом. Явище еліпсису стало можливим завдяки імпліцитному передаванню інформації. Імплікація заснована на можливості невербального спілкування і виражається прихованим смислом комунікації, легко відновлюється із ситуації. В лінгвістичній літературі імпліцитними називають зв'язки, які мають місце за відсутності вочевидь виражених елементів, з допомоги яких здійснюється зв'язок між двома компонентами тексту, є найбільш складним видом зв'язку з точки зору встановлення і розпізнавання комунікантами, надзвичайно ефективні для “стиснення” тексту, без зміни обсягу переданої інформації [6, с. 192].

Величезний потік інформації в результаті науково-технічного прогресу і глобалізації призвели до скорочення кількості слів у висловлюваннях. З часом кількість неповних речень у текстах зростає і, як наслідок, сталася мовна економія. Зрештою, адаптація мови спровокувала пошук нових способів вираження думки з достатньою кількістю інформації для розуміння. Еліпсис використовується для уникнення повторення в мові, не втрачаючи значення. Еліпсис у лінгвістиці – відповідне пропущення слів або рядів слова у вислові, але сенс речення можна чітко зрозуміти.

Хіллієр визначає еліпсис як «відхід» і розрізняє текстовий та ситуаційний еліпсис. Хойєр описує еліпсис як опущення, яке відбувається «коли одне речення є неповним і пропущений елемент(и) можуть бути легко відновлені з попереднього речення». Вищезазначені вчені запропонували класифікацію: в англійській мові еліпсис поділяється на номінальний, вербальний та клозальний [6, с. 173].

Номінальний еліпсис (Nominal ellipsis)

Номінальний еліпсис використовується в межах номінальної групи, в якій головна частина іменника опущена та замінена іншими модифікуючими елементами. Такі елементи є дійктивними (визначники), числівниковими (числівники чи інше), епітетами (прикметники) та класифікаторами (іменники). Роль іменного еліпсису – це «переробити слово, яке функціонує як дійктивне, числівник, епітет або класифікатор із модифікатора на головне.

e.g. Which chainsaw will you use? – This is the best.

Вербальний еліпсис (Verbal ellipsis)

Вербальний еліпсис відбувається в межах словесної групи структура якої не повністю ви-

ражає її системні особливості. Розрізняють два типи словесного еліпсису: лексичний та операторний еліпсис.

1) Лексичний: *Have you been singing?* – *Yes, I have*

2) Операторний: *What have you been doing?* – *Eating.*

Різниця між двома прикладами полягає в тому, що в першому прикладі (лексичний еліпсис) лексичне дієслово пропущено, тоді як друга (операторний еліпсис) передбачає опущення підмета. В операторному лексичне дієслово завжди залишається у тій самій формі, в якій воно використовується у словесній групі.

Клозальний еліпсис (Clausal ellipsis)

Клозальний еліпсис передбачає опущення підрядного речення. Принцип клозального еліпсису є загальним для всіх типів питань.

What were they doing? – *Playing tennis.*

Р. Кверк і С. Грінбаум пропонують схоже відмежування типів еліптичних конструкцій. Вони розрізняють:

1) ситуативний еліпсис, розуміння значення якого залежить від знання екстралінгвістичного контексту;

2) структурний еліпсис, коли його інтерпретація заснована на знанні граматичної структури;

3) текстуальний еліпсис, сприйняття і використання якого базується на лінгвістичному контексті.

У широкому розумінні виокремлюють чотири типи еліпсису за Івановою І. В.:

– прагматичний – коли кількість загальної інформації перевищує кількість вираженого в тексті матеріалу;

– металінгвістичний – коли опущення зумовлено граматичними правилами мови та відбувається на парадигматичному рівні;

– граматичний еліпсис. Прикладом є безособові речення з опущеним формальним підметом та дієсловом-зв'язкою (*it is*) еліпсису відноситься до синтагматичної компресії;

– синтаксичний еліпсис, представляє собою опущення повторюваного елемента (анафоричний еліпсис).

В своєму дослідженні “Эллиптическое предложение в тексте” Айрапетова І. Р. вважає, що функціонування еліптичних структур в тексті характеризується тим, що, з одного боку вони приймають участь в процесі синтезу тексту, з іншого текст зумовлює організацію еліптичного речення. Еліптичні структури, таким чином, сприяють створенню зв'язності, розгорнення, інтеграції тексту з однієї сторони, та створюють компресію, стилістичну маркованість, виділення реми, – з іншої [1, с. 20].

Текст від самого початку існує в голові його автора у вигляді певної мовної комунікативної інтенції. Реалізація ж цієї інтенції за допомогою мовних засобів за участі екстралінгвістичних факторів являють собою текст. Якщо мовна інтенція комуніканта є основним фактором, який

утворює текст, то межі тексту задаються її завершеністю, повнотою реалізації. Саме тому текст може являти собою відрізки найрізноманітнішого об'єму, аж до одного слова, якщо цим вичерпується комунікативна інтенція автора.

Серед еліптичних конструкцій англомовних науково-технічних текстів часто зустрічаються допустові підрядні речення, які вводяться сполучниками (*however* і *whatever*), але в яких немає підмета (іноді присудка).

Whatever its position, the belt will always have the same length, when tightly drawn.

Еліптичні конструкції типу *if any*, *if anything* мають експресивно-підсилювальне значення.

Objections to this plan, if any, should be reported to the committee at once.

Very little, if anything, could be advanced in the defense of his policy.

If anything, the evidence seems to point a mild sort of stable convergence.

Possible objections, if any at all, can be easily countered.

Еліптичні підрядні конструкції моделей «Whatever+Noun Phrase», «No matter how+Adjective» та «However+Adjective» використовуються для стилістичного забарвлення:

Whatever the reason, the expectation is not fulfilled.

However negligible our progress with the special case of an analysis, we can oppose to the extreme vagueness of the requirement.

Крім цього виділяються еліптичні конструкції з пасивним дієприкметником та сполучниками *when* або *if*:

When in orbit a satellite uses solar energy.

Приклад еліптичної конструкції з пасивним дієприкметником: часте використання для компресії.

When explored, this species turned out to have numerous representatives

Висновки та пропозиції. У статті було визначено, що існує багато підходів до визначення термінів «еліпсис», «еліптична конструкція». Виділивши типові ознаки еліпсису можна надати наступну дефініцію: еліпсис – це опущення у висловлюванні деяких структурних елементів, необхідних для повноти речення, які мають домислюватися за контекстом. Більша частини еліптичних структур утворюється завдяки ситуативній закріпленості самого процесу мовлення, який віддзеркалює явища, факти, процеси реальної дійсності, щознаходять своє відображення в окремих словах і становлять їх внутрішній зміст.

Еліпсис є звичайним явищем в текстах наукового стилю, що заключає в собі прагматичний аспект, адже його характерні риси наукового і технічного стилю: інформативність, логічність, точність і об'єктивність, а також ясність та зрозумілість. Еліптичні конструкції в науково-технічних текстах найчастіше використовуються для стилістичного забарвлення, компресії, підсилювального значення.

Список літератури:

1. Айрапетова І.Р. Эллиптическое предложение в тексте : автореф. дис. канд. филол. наук. Москва, 1992. С. 22.
2. Клименко І.В. Явище еліпса як спосіб економії мовних засобів. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2009. Вип. 20. С. 263–266.
3. Михалечик О.І. Теоретичні основи і принципи дослідження еліпсу в мовознавстві. Наукові праці Волинського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк : Університет Лесі Українки, 2011. С. 553–554.

4. Lappin, Shalom (1996). The interpretation of ellipsis. In *The hand book of contemporary semantict heory*, ed. Shalom Lappin. Oxford : Blackwell, pp. 145–175.
5. Lobeck, Anne (2006). Ellipsis in DP. In *The Blackwell Companion to Syntax*, ed. by Martin Everaert et al. Oxford : Blackwell, vol. 2, pp. 145–173.
6. Osborne, Timothy and Thomas Гров (2012). Constructions are catenae: Construction Grammar meets Dependency Grammar. *Cognitive Linguistics*, pp. 163–214.

References:

1. Airapetova Y. R. (1992). *Ellyptycheskoe predlozhenye v tekste* [Ellyptical sentence in text] (PhD thesis), Moscow: Moscow State University, p. 22. (in Russian)
2. Klymenko I. V. (2009). *Yavyshche elipsa yak sposib ekonomii movnykh zasobiv* [The phenomenon of the ellipsis as a language compression]. *Scientific works of Ivan Ohienko Kamianets-Podilskiy National Univesity. Philology*, vol. 20, pp. 263–266. (in Ukrainian)
3. Lappin, Shalom (1996). The interpretation of ellipsis. In *The hand book of contemporary semantict heory*, ed. Shalom Lappin. Oxford: Blackwell, pp. 145–175.
4. Lobeck, Anne (2006). Ellipsis in DP. In *The Blackwell Companion to Syntax*, ed. by Martin Everaert et al. Oxford: Blackwell, vol. 2, pp. 145–173.
5. Mykhalechyk O. I. (2011). *Teoretychni osnovy i pryntsyipy doslidzhennia elipsu v movoznavstvi* [Theoretical foundations and principals of ellipsis research in linguistics] *Scientific works of Lesya Ukrainka Volynskiy National University*. Lutsk: Lesya Ukrainka Volynskiy National University, pp. 553–554. (In Ukrainian)
6. Osborne, Timothy and Thomas Гров (2012). Constructions are catenae: Construction Grammar meets Dependency Grammar. *Cognitive Linguistics*, pp. 163–214.